

КАРАЛІНА ЛІХТАРОВІЧ

КАНЦЭПЦЫЯ ЭКА-МУЗЕЯ ЯК НАВАТАРСКІ МЕТАДА ПРАДСТАЎЛЕННЯ РЭГІЯНАЛЬНАЙ КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

Паняцце Эка-музей цесна звязана з канцэпцыя актыўнай і комплекснай інтэрпрэтацыі культурнай і прыроднай спадчыны дадзенага месца. Гэтая канцэпцыя была ўпершыню выпрацавана ў Злучаных Штатах. Яна ўключае ў сябе шматгранны падыход да спадчыны і паказанне яе ва ўсёй разнастайнасці. Пры гэтым актыўную ролю тут адыгрываюць мясцовыя супольнасці, якія самі вызначаюць форму прадстаўлення сваёй культурнай спадчыны. Мэта такой інтэрпрэтацыі культурнай і прыроднай спадчыны выбранага месца – з рознай інфармацыі зрабіць змястоўнае і захапляльнае пасланне, якое будзе для карыстальніка не толькі крыніцай ведаў, але будзе ўздзейнічаць на яго фантазію і эмоцыі. Для прафесійнай падрыхтоўкі такой інтэрпрэтацыі культурнай спадчыны неабходна спалучыць тэарэтычныя веды і практычныя навыкі спецыялістаў з розных галінаў, таксама можна выкарыстоўваць мясцовыя веды, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне.

Прыкладам такой інтэрпрэтацыі культурнай і прыроднай спадчыны выбранага рэгіёну з’яўляецца Эка-музей. Першыя эка-музеі ўзніклі ў 1970-я гг. ў Францыі. Па вызначэнні Міжнароднага савета музеяў (ICOM) «...Эка-музей – гэта ўстанова, якая кіруе, вывучае і выкарыстоўвае навуковымі адукацыйнымі і культурнымі метадамі ўсю спадчыну дадзенай мясцовасці, з улікам экалагічнага і культурнага асяроддзя» [2, с. 13]. У планаванні і развіццё гэтых музеяў уцягваюцца мясцовыя супольнасці. Вельмі значную ролю тут адыгрываюць грамадскія кансультацыі, дзякуючы якім мясцовыя жыхары адчуваюць сябе сааўтарамі гэтага інстытута, і бяруць актыўны ўдзел у яго дзейнасці. У функцыянальным сэнсе Эка-музей – гэта «Музей без сцен», які ўяўляе сабой сетку размеркаваных аб’ектаў на пэўнай тэрыторыі, каб яны стваралі «жывую» калекцыю, ілюструючую культурныя і прыродазнаўчыя каштоўнасці (матэрыяльныя і духоўныя) дадзенага рэгіёна і дасягненні яго жыхароў. Гэта адначасова музей часу і прасторы.

У Эка-музей уключаюцца не толькі тыя аб’екты, якія, з аб’ектыўнага пункту гледжання, з’яўляюцца выключнымі і ўнікальнымі, але таксама і тыя, якія звязаны з гісторыяй дадзенай грамады, такіх, як пагоркі, дзе стаяла царква, старое дрэва, якое згадваецца ў мясцовых легендах, каменныя колы, сельскія пабудовы, сухія калодзежы, буданы пастухоў і традыцыйная структура палёў. Эка-музеі служаць захаванню і інтэрпрэтацыі тых элементаў прыроднага і культурнага асяроддзя, якія падкрэсліваюць сувязь з мінулым і ўмацоўваюць пачуццё прыналежнасці да канкрэтнага рэгіёну ці мясцовасці. Яны ствараюцца згодна з прынцыпам „знізу ўверх», на аснове арганічнага разумення рэгіёну, чэрпаюць з мясцовай гісторыі і традыцый, прадстаўленых жывым і цікавым спосабам. Як і любы музей, эка-музей спалучае функцыі аховы спадчыны з выставачнымі функцыямі і вядзе навуковую і

папулярызатарскую дзейнасць. Яго структура павінна ўключаць у сябе пяць асноўных элементаў:

- Цэнтр інфармацыі і дакументацыі, адказны за каардынацыю, распрацоўку, прасоўванне, стварэнне турыстычнага прадукту, а таксама за правядзенне навукова-даследчай (хаця б у мінімальным абшары), выдавецкай, інфармацыйнай дзейнасці і дакументацыі.
- Калекцыя каштоўнасцей (экспанатаў) раскіданых па тэрыторыі, якая ўяўляе сабой набор аб’ектаў і месцаў, якія сведчаць пра характар і ўнікальнасць эка-музея і перадаюць яго сутнасць. Гэта могуць быць, напрыклад, капліцы, замкі, адметныя будынкі, пейзажныя пункты, аб’екты мясцовай флоры і фауны.
- Варштаты і паказы, якія дэманструюць спадчыну, падчас якіх мясцовыя рамеснікі і мастакі знаёмяць гледачоў з асаблівасцямі творчага працэсу і працэсу вытворчасці. Гэта можа быць, напрыклад, паказы ганчарнага рамяства, лазапляцення, альбо паказ каваля, які працуе ў кузні. Вялікім плюсам эка-музеяў з’яўляюцца варштаты, якія ладзяцца не толькі для груп школьнікаў, але і для турыстаў. Гэта вельмі прыцягвае, калі турыст можа сам зляпіць збанок альбо сплесці кошык з лазы.
- Сетка пазначаных сцежак і маршрутаў, якія забяспечваюць спраўнае перамяшчэнне паміж рознымі аб’ектамі. Паколькі паводле сваёй прыроды эка-музеі спрыяюць безматорным відам транспарту, гэта значыць, што па гэтых маршрутах наведвальнікі павінны хадзіць пешшу, ездзіць на веласіпедзе, верхам або на лодцы.
- Рэгулярныя і разавыя мерапрыемствы, якія робяць больш прывабнай прапанову эка-музея. Варта ў гэтым выпадку падрыхтаваць каляндар падзей, каб наведвальнікі маглі загадзя планаваць ўдзел у гэтых мерапрыемствах [1, с. 81–82].

Прадстаўленая вышэй канцэпцыя эка-музея вельмі прывабная, так што ўзнікае пытанне, ці кожная падобная ініцыятыва будзе мець поспех? Паспяховасць не залежыць выключна ад прыродазнаўчай і культурнай прывабнасці таго ці іншага рэгіёна. На дасягненне поспеху ў першую чаргу ўплывае сума некалькіх наступных элементаў:

- Рэсурсы/помнікі культурнай спадчыны – як матэрыяльнага, так і нематэрыяльнага характару;
- Прыродныя рэсурсы, такія як каштоўныя віды флоры і фауны, рэдкія расліны, геалагічныя і гідралагічныя з’явы, пейзаж, які гарманічна спалучае ў сабе прыродныя і культурныя каштоўнасці;
- Ідэя – паводле вызначэння эка-музей не можа быць прысвечаны ўсяму, асноўная ўвага засяроджваецца на адной тэме;
- Людзі – у тым ліку грамадзян і пісьменныя спецыялісты, якія прыносяць свае веды і ідэі, а таксама мясцовыя жыхары, зацікаўленыя паказаннем сваёй спадчыны;
- Партнёрскае супрацоўніцтва ў рамках эка-музея – мае важнае значэнне пры стварэнні «сеткі» экспанатаў, паколькі, як правіла, розныя аб’екты могуць належаць да розных устаноў або прыватных асоб;
- Турыстычная інфраструктура – гэта месцы пражывання, гастронамічныя пункты, паслугі гіда, наяўнасць турыстычных сцежак і маршрутаў.

У гэтым месцы варта падкрэсліць вельмі важную ролю, якую эка-музеі могуць адыграць у паляпшэнні турыстычнай прапановы дадзенага месца альбо рэгіёну. Як было сказана вышэй, гэты від музейнай дзейнасці служыць не толькі інтэграцыі людзей, але і прываблівае турыстаў. Для тых, хто хоча адкрыць для сябе прыродную і культурную спадчыну таго ці іншага месца ці рэгіёну, дадзены тып прэзентацыі дазваляе не толькі набыць веды, але і атрымаць эмацыйны вопыт і перажыць сапраўдную прыгоду. Гэта могуць даць згаданыя вышэй паказы даўнейшых метадаў працы рамеснікаў альбо ўдзел у варштатах. Іншай каштоўнасцю эка-музея з’яўляецца наяўнасць так званых мясцовых прадуктаў. У рамках гэтай установы наведвальнік павінен мець магчымасць не толькі зляпіць збанок, але і купіць тавар мясцовых майстроў. Гэта могуць быць працы мясцовых мастакоў, рамесныя вырабы і кулінарныя прысмакі. З аднаго боку, такая прапанова робіць больш прывабным эка-музей, з другога боку, дазваляе людзям атрымоўваць фінансавую выгаду ад такога роду праектаў. Акрамя таго, гэта спрыяе рэалізацыі ідэі эка-музея, як месца, якое комплексна прадстаўляе прыродныя і культурныя каштоўнасці дадзенага месца.

Вяртаючыся да турыстычнай прывабнасці эка-музеяў, варта адзначыць вялікае значэнне належнай турыстычнай і каля-турыстычнай інфраструктуры гэтага месца. Калі Эка-музей займае вялікую плошчу, і цалкам верагодна, што наведвальнікі змогуць тут правесці, як мінімум, два дні, варта зрабіць усё магчымае, каб арганізаваць месца для начлегу. Эка-музеі часта знаходзяцца ў сельскай мясцовасці і добрым выхадам з сітуацыі з’яўляюцца агратурыстычныя аб’екты. Пры гэтым у наваколлі кожнага Эка-музея павінны быць пункты грамадскага харчавання і паслугі гідаў. Вядома, што лепш за ўсё было, каб меню гастронамічных пунктаў уключала ў сябе стравы мясцовай кухні, а гідамі былі мясцовыя жыхары, якія маглі б з запалам апавядаць пра свой «родны кут». Толькі тады наведвальнікі змогуць сапраўды адчуць атмасферу гэтага месца і зразумець яго спецыфіку, не толькі на рацыянальным узроўні, але і на пачуццёвым.

Як ужо згадвалася вышэй, паняцце Эка-музея з’явілася ў Францыі ў 70-я гг. XX ст. У Польшчы канцэпцыя стварэння Эка-музеяў існуе з 2000 г., на сённяшні дзень ёсць 16 эка-музеяў рознай тэматыкі. Напрыклад, гэта Эка-музей «Дзядошан» у Ветшыцах ў Ніжняй Сілезіі, які прадстаўляе быт і культуру старадаўняга славянскага племені, якое у раннім Сярэднявеччы насяляла землі ўздоўж ракі Одры; Эка-музей «Дымаркі – Жалезная вёска Тархаліцэ» створаны на месцы, дзе ў II– III стст. існаваў пасёлак, жыхары якога асвоілі складанае мастацтва выплаўкі жалеза. Гэтае месца ўнікальнае ў маштабах Еўропы. Група энтузіястаў вырашыла аднавіць тэхналогію выплаўкі жалеза і паказаць паўсядзённае жыццё былых сталявараў, якія некалі жылі ў даліне ракі Одры. Усё гэта можна ўбачыць на штогод арганізаваным Археалагічным пікніку. У сваю чаргу найбольшай прывабнасцю іншага Эка-музея – «Лянцкорона» з’яўляецца ўнікальная драўляная архітэктура гэтага горада, навакольныя фальваркі і палацы, каменныя і драўляныя касцёлы, шматлікія прыдарожныя капліцы і крыжы, ды характэрныя для гэтага рэгіёну віды флоры і фауны (Лянцкорона знаходзіцца на поўдзень ад Кракава). У

гэтым Эка-музеі зроблены 18 абазначаных прыпынкаў. Для наведвальнікаў ладзяцца варштаты папяровых фігурак, ганчарства, роспісу шкла, вышыўка і вытворчасці свечак. Мясцовым прадуктам з’яўляецца традыцыйным мясцовы напой «Іздэбніцкая рабінаўка» і «каніфэрынка» – гэта лікёр, вытрыманы на зёлках на аснове рабіны і парастках сасны.

Больш падрабязна я хацела б спыніцца на двух эка-музеях: Эка-музей «Тры культуры» ў Бяшчадах і Эка-музей «Краіна верасу» ў Борах у Ніжняй Сілезіі. Гэты выбар не выпадковы – з аднаго боку, гэта прыклад шырокага спектру магчымасцей у рамках гэтай установы, з другога боку, галоўныя тэмы гэтых эка-музеяў могуць быць крыніцай натхнення для стварэння падобных аб’ектаў у Беларусі.

Эка-музей «Тры Культуры» быў створаны дзякуючы ўдзелу ініцыятыўнай групы пры Сярэдняй школе ў Лютавісках. Назва музея адносіцца да даваенных часоў, калі ў Лютавісках мірна жылі палякі, яўрэі і ўкраінцы (Бойкі). Вайна знішчыла гэты мулыцкікультуралізм – забіла карэннае насельніцтва вёскі і разбурыла вялікую частку аб’ектаў матэрыяльнай культуры. З трох святыняў застаўся толькі касцёл, руіны сінагогі і царквы, засталіся трое могілак. Эка-музей быў створаны, каб нагадаць жыхарам і гасцям пра шматкультурнасць гэтых зямель і заахвочваць да больш глыбокага пазнання і павагі іншых, акрамя сваёй уласнай, культур, традыцый і рэлігій.

Эка-музей «Тры культуры» ўключае ў сябе 13-кіламетровую гісторыка-прыродазнаўчую сцежку з 17 прыпынкамі, сярод якіх руіны сінагогі, школьны дэндрарый, кіркут (яўрэйскія могілкі), панарама «Карона Бяшчадаў», байкоўская «хыжа», царквішча і грэка-каталіцкія могілкі, прыродазнаўчыя прыпынкі. Але гэта яшчэ не ўсе славатасці гэтага Эка-музея. Байкоўскіх хатак насамрэч некалькі, а да гэтага можна ўбачыць старую польскую і габрэйскую школы і даведацца пра гісторыю раскапаных ў 1999 г. званой з неіснуючай царквы «Іван і Мыхайлы». Шпацыруючы па сцежках гэтага Эка-музея, можна захапляцца выдатным краявідам гор; частка маршруту ідзе па горным хрыбту. Горы Бяшчады маюць таксама багатую флору і фаўну.

Эка-музей «Тры Культуры» мае вельмі багатую прапанову для ўсіх наведвальнікаў: мастацкія варштаты і варштаты ручных вырабаў: вышыўка, карункавая вытворчасць, ткацтва, апрацоўка паперы, ганчарства, скульптура, жывапіс на шкле. Для аматараў прыроды падрыхтаваны лекцыі, семінары і прыродазнаўчыя экспедыцыі пад кіраўніцтвам навуковых супрацоўнікаў Бяшчадскага Нацыянальнага парку. У самім музеі таксама працуюць гіды. У пастаянным продажы можна знайсці мясцовыя прадукты: казіны сыр, карункавыя вырабы, настойкі, вырабы з паперы, яўрэйскія выцінанкі. Інфраструктура і турыстычныя цікавінкі – гэта існуючая гатэльная і гастронамічная база, арганізацыя веласіпедных экскурсій, катання на лыжах і ўрокі верхавой язды, а таксама штогадовае мерапрыемства «Кірмаш коней», якое працягвае традыцыі найбуйнейшагаў даваеннай Еўропе кірмашу буйной рагатай жывёлы.

Іншы Эка-музей «Краіна верасу» знаходзіцца ў Ніжняй Сілезіі, ва ўсходняй частцы ніжнесілезскіх лясоў. Галоўнай тэмай гэтага музея з’яўляецца пчалярства і культурная разнастайнасць, якія маюць свае карані ў перасяленні насельніцтва

пасля Другой сусветнай вайны. Жыхары гэтай зямлі – гэта перасяленцы з Усходу (з Заходняй Украіны і Беларусі) і з Цэнтральнай Польшчы. Тут таксама жыве значная колькасць «лэмкаў», пераселеных сюды ў рамках аперацыі «Вісла» і народы былой Югаславіі. Гэта культурная разнастайнасць і шматмоўе надае своеасаблівы характар гэтаму рэгіёну.

Эка-музей «Краіна верасу» з’яўляецца прасторавым музеем. Ён складаецца з некалькіх элементаў – тэматычных абшараў. Першы з іх датычыцца багатых, векавых традыцый пчалярства ў гэтай частцы ніжнесілезскіх лясоў. У адным з музейных пунктаў – на пасецы «Мая» ў Крэмпі – можна пазнаёміцца з гісторыяй пчалярства, прайсці апітэрапію, паўдзельнічаць у варштатах адліўкі свечак з пчалінага воску. На пасецы дзейнічае крама, дзе можна купіць розныя віды пчалярскіх прадуктаў і розныя гатункі мёду. Іншым элементам гэтага эка-музея з’яўляецца «Дом лесніка» ў Дунінаве, які паказвае гісторыю палявання і збіральніцтва ў гэтых лясах. Гасцей тут чакаюць паляўнічыя стравы. Іншы элемент – гэта «Верасовая хата» у Баруўках. Маляўніча размешчаная на ўскрайку лесу, яна знаёміць наведвальнікаў з багаццем лесу. Тут ладзяцца былінарныя варштаты, падчас якіх удзельнікі вучацца фармаваць уласныя кампазіцыі пахаў на аснове лаванды і іншых траў. Непадальёк ад «Хаты» знаходзіцца «Сцежка пачуццяў», па якой ходзяць басанож, каб адчуць характэрныя рысы расліннага покрыва лесу. Апошнім пастаянным элементам гэтага эка-музея з’яўляецца «Урокі прыроды – Сустрэчы з прыродай і з рэгіёнам». Заняткі праводзяцца на тэматычных дыдактычных маршрутах.

У якасці адметнай рысы Эка-музея можна прыгадаць шэраг прывабных мерапрыемстваў. Да іх адносяцца: Сустрэчы чатырох культур, Дзень ягады, Лэмкоўская ватра на чужыне, Свята мёду і віна. Прадстаўленыя вышэй эка- музейныя ініцыятывы, паказаныя даволі павярхоўна, добра прадстаўляюць сутнасць і сэнс такога прадпрыемства – комплекснае прадстаўленне культурнай і прыроднай спадчыны рэгіёну прывабным і арыгінальным чынам. Гэты тып музейных праектаў, безумоўна, мог бы пашырыцца і ў Беларусі. Этнаграфічныя цікавінкі і сельская архітэктура, помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры, цудоўная прырода шматлікіх беларускіх рэгіёнаў – гэта дастатковыя перадумовы, каб пачаць развіваць эка-музеі. Напрыклад, на Палессі знайшлося б шмат месцаў, дзе можна было б распавесці гісторыю такім «эка-музейным» спосабам. І хцяг працэс стварэння такога інстытута не толькі карпатлівая

праца з матэрыяламі, але таксама, і перш за ўсё з людзьмі. Варта яе рабіць дзеля цэнных і доўгатэрміновых эфектаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Zaręba D. (red.), «Зялёныя Шляхі – Гринуэйс. Практычнае кіраўніцтва», Выдавецтва: Экалагічны фонд партнёрства, Асацыяцыі экалагічнага партнёрства ў інтарэсах устойлівага развіцця, Кракаў – Брно, 2007.

255

2. Zaręba D. (red.), «Экатурызм і выяўленне спадчыны. Збор матэрыялаў аб належнай практыцы», Кракаў, 2008
3. www.fundacja.bieszczady.pl
4. www.wrzosowakraina.pl

256